

U ŽARIŠTU: ARAPSKO PROLJEĆE, ISLAM I DEMOKRACIJA

Jačanje islamističkih aktera

Prijedlozi za američku strategiju održive suradnje¹

Quinn Mecham

Razvoj smislenih odnosa s islamističkim organizacijama daje mogućnost poticanja pluralizma, jačanja političkih institucija i pozitivnog utjecaja na političke procese u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom

Tijekom proteklih šest mjeseci islamističke stranke ili blokovi dobili su izbore u četiri arapske zemlje: Tunisu, Egiptu, Maroku i Kuvajtu. Moguće je da islamisti postanu dominantni akteri i u drugim zemljama Arapskog proljeća, kao što su Libija, Jemen i Sirija. Premda te skupine nisu nove, one koriste sadašnji politički trenutak da bi proširile svoj utjecaj i razvile političke strategije, kao što su to učinile, primjerice, turske i indonezijske islamističke stranke u sklopu demokratskog natjecanja. U tom se procesu islamističke stranke u arapskim zemljama brzo razvijaju, ali se istodobno pokazuju i razlike među islamskim vođama, što vodi k stvaranju novih političkih platformi, pa i nastanku novih islamističkih stranaka.

Islamističke skupine širom svijeta, a posebno one koje nisu povezane s primjenom političkog nasilja, povijesno su slabo poznate u Sjedinjenim Državama. Razlog je tome što su se Sjedinjene Države uvelike oslanjale na saveze s autoritarnim režimima u islamskim zemljama u kojima su islamističke skupine bile glavna opozicija. Ti su režimi naglašavali suprotnosti između suradnje sa Sjedinjenim Državama i tih opozicijskih skupina, a američki su diplomati davali prednost postojećim odnosima s vođama tih režima.

Nakon pobuna u arapskim zemljama 2011. Sjedinjene Države nisu bile sposobne razumjeti rast islamističkih stranaka u kontekstu nove političke dinamike. No upravo dok te skupine nastoje razviti koherentne političke poruke i strategije, iznimno je važno da donositelji odluka u Sjedinjenim Državama proaktivno počnu razvijati odnose s njima – dakle, dok i jedni i drugi

¹Quinn Mecham je profesor političke znanosti na Middlebury Collegeu. Bavi se Bliskim istokom, političkim islamom i islamističkim političkim strankama na Bliskom istoku i u Aziji. Radio je u timu za planiranje politika državne tajnice Hilary Clinton (2009 – 2010).

razvijaju svoje političke preferencije. Sjedinjene Države trebale bi pristupiti tim islamističkim skupinama i priznati im status političkih aktera koji se temelji na njihovoj važnosti u danom kontekstu, a ne prema tome koliko se njihove pozicije podudaraju s američkima. No dijalog neće biti dovoljan. Sjedinjene Države moraju formulirati promišljenu strategiju praktičnog stupanja u odnos s tim skupinama, posebno s obzirom na različite političke stavove. Razvoj smislenih odnosa s islamističkim organizacijama daje mogućnost poticanja pluralizma, jačanja političkih institucija i pozitivnog utjecaja na političke procese u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom.

Razvoj islamističkih skupina

Islamističke skupine su političke organizacije koje koriste ideje islama, a često i islamske institucije, kako bi ostvarile svoje političke ciljeve. Razlikuju se od islamskih vjerskih skupina koje imaju društvene ili vjerske, ali ne i eksplicitno političke ciljeve. Egipatsko Muslimansko bratstvo i pakistanski Džamat-e-islami bili su posebno utjecajni u širenju islamističkih skupina u mnogim dominantno muslimanskim zemljama. Značajan broj postojećih islamističkih organizacija u arapskim zemljama potječe iz Muslimanskog bratstva.

Premda su mnoge suvremene islamističke skupine nastale u ranome 20. stoljeću, islamistički su pokreti izrasli tijekom sedamdesetih godina kao izazov autoritarnim režimima unutar kojih su preživljavali, kao i ljevičarska opozicija. Tijekom osamdesetih i devedesetih godina islamistički su pokreti eksperimentirali s raznim političkim strategijama, od nasilnih napada na državu i civilne ciljeve do natjecanja u poludemokratskim izborima u zemljama poput Malezije, Alžira, Jordana i Pakistana.

Dok neke islamističke skupine, poput somalijskoga Al-Šababa ili transnacionalne skupine kao što je Al-Kaida, koriste političko nasilje, u proteklom desetljeću pojavilo se mnoštvo islamističkih stranaka koje odbacuju nasilje i natječu se na izborima u više od 20 zemalja širom svijeta.² Više nego ikad ranije, islamističke skupine poštuju pravila sudjelovanja u političkim sustavima i otkrivaju mogućnosti koje im otvara sustav demokratskog natjecanja.

U proteklom desetljeću pojavilo se mnoštvo islamističkih stranaka koje odbacuju nasilje i natječu se na izborima u više od 20 zemalja širom svijeta

Turska Stranka pravde i razvoja (turska kratica: AKP) primjer je stranke koja je nastala iz islamističke tradicije, ali je u međuvremenu odbacila eksplicitni islamski identitet kako bi na izborima zahvatila birače političkog centra. U procesu svoje preobrazbe ta je stranka promijenila tursku politiku i održava se na vlasti od 2002. godine. Uspjeh AKP-a potcrtava političke broj 11 - rujna 2012.

mogućnosti koje su dostupne umjerenim islamističkim strankama koje se usredotočuju na univerzalnije političke vrijednosti umjesto na strogo pridržavanje šerijatskog prava. Upravo je to pouka koju trenutačno usvajaju islamističke stranke od sjeverne Afrike do Azije. U kontekstu suvremenih političkih prilika, islamističke stranke često pokušavaju povezati vjerski i kulturni identitet s pragmatičnim političkim strategijama.

Jesu li Sjedinjene Države suočene s islamističkim izazovom?

Američka politika prema radikalnim islamističkim skupinama tradicionalno se oslanjala na protuterorističke mjere i bila je dosljednija od politike prema nenasilnim pokretima i političkim strankama u kojoj su Sjedinjene Države pokazale nedosljednost kako prema pojedinim zemljama tako i prema različitim skupinama unutar neke zemlje. Ta je nedosljednost, s jedne strane, bila prednost budući se politika oblikovala specifično prema danom kontekstu, ali je svakako bila i slabost, jer je bila otvo-

Tijekom desetljeća arapske su vođe odbacivale pritiske za reformom izgovarajući se opasnošću od "islamističkih izazova"

rena kritikama o licemjerju i diskriminaciji islamističkih političkih skupina. Tako su, primjerice, Sjedinjene Države uspostavile radni odnos s islamističkim strankama u Iraku i Indoneziji, ali su izbjegavale Muslimansko bratstvo u Egiptu kao i Islamističku akcijsku frontu u Jordanu, a da nisu jasno objasnile po čemu su se navedene skupine razlikovale.

Sjedinjene Države vrlo su često izbjegavale graditi odnose s islamističkim skupinama ponajprije zato da ne bi ugrozile postojeće odnose sa svojim autokratskim saveznicima. Tijekom desetljeća arapske su vođe odbacivale pritiske za reformom izgovarajući se opasnošću od "islamističkih izazova". Tvrdili su da bi islamističke stranke neizbježno iskoristile političku pluralizaciju kako bi stekle i potom silom konsolidirale vlast. To je jedno od objašnjenja američke politike u Egiptu i Tunisu prije pobune, kao i politike koja je još uvijek na snazi u zemljama poput Saudijske Arabije, Jordana, Alžira te Izraela i Palestine. Drugi je razlog zbog kojeg Sjedinjene Države djeluju nedosljedno u odnosima s islamističkim skupinama to što diplomati ne žele da se njihovi kontakti s islamistima percipiraju kao podržavanje njihove ideologije koja se razlikuje od američkih društvenih i kulturnih normi te stava prema upotrebi nasilja. Takva pozicija Sjedinjenih Država još vrijedi u odnosu prema nekima salafističkim i islamističkim skupinama koje pružaju otpor. Tako, primjerice, Sjedinjene Države ne dopuštaju diplomatske kontakte s Hamasom u Palestini i Hezbolahom u Libanonu, budući da je riječ o organizacijama koje se – premda se natječu na demokratskim izborima – nalaze na listi stranih terorističkih organizacija ame-

ričkog Ministarstva vanjskih poslova. No u kompleksnim konfliktima Sjedinijene Države povremeno su pokazivale spremnost da se susretnu s ultrakonzervativnim i nasilnim grupacijama poput, primjerice, talibana.

Budući da su tijekom Arapskog proljeća s vlasti svrgnuti neki dugogodišnji američki saveznici, postoji bojazan da će se Sjedinijene Države suočiti s islamističkim izazovom sličnom onome kojega su se bojali arapski autokrati. Ako islamističke stranke budu uspješne na izborima, moglo bi se dogoditi da nove vlade u tim zemljama ne gledaju prijateljski na američke interese koji uključuju ljudska prava, liberalne demokratske vrijednosti, dugogodišnje ekonomske odnose, kao i sigurnost Izraela. Novi je islamistički izazov i prigoda koja zahtijeva smislen zaokret prema dosljednoj američkoj politici suradnje na širokom spektru političkih tema s tradicionalno marginaliziranim, ali nenasilnim islamističkim skupinama.

Promjena američke politike nakon Arapskog proljeća

Sporu američku reakciju na pobune u Tunisu, Egiptu i drugdje lakše je razumjeti kada se u obzir uzme više desetljeća čvrstih veza s autokratskim saveznicima u arapskom svijetu, kao i interesa povezanih s tim odnosima. Sjedinijene Države ušle su u 2011. godinu nespremne razumjeti niz novih političkih subjekata nastalih iz tih prosvjeda. No tijekom protekle godine američka se politika pomaknula prema opreznoj podršci arapskom narodu i demokratskim tranzicijama. Promjena je vidljiva u odluci da se stupi u odnos s nekim islamističkim političkim strankama.

Promjene su uslijedile ponajprije kao reakcija na promijenjene uvjete, premda se osnova za snažnije povezivanje s islamističkim akterima u američkoj administraciji razvijala već neko vrijeme. Promjena je bila vidljiva u obraćanju senatorice Clinton Nacionalnome demokratskom institutu 2011. Senatorica Clinton tada je postavila pitanje "kako će SAD reagirati ako demokracija na vlast dovede ljude i stranke s kojima se ne slažemo". U svom je odgovoru naglasila raznolikost islamističkih aktera i navela ključna načela prema kojima treba prosuđivati pojedine aktere: predanost demokraciji, odbacivanje nasilja, poštivanje prava na slobodu govora te poštivanje žena i manjina. Zaključila je da islamističke stranke, poput tuniške Al-Nahde, zadovoljavaju te kriterije u dovoljnoj mjeri da bi Sjedinijene Države počela surađivati s njima.³

Državna tajnica Clinton kasnije je artikulirala stav prema kojemu islamistička politika može biti kompatibilna s demokracijom te je podržala demokratsku tranziciju u Egiptu, čak i uz uvjet da vladu vode članovi Muslimanskog bratstva čiji su stavovi manje podudarni s američkim i konzervativnijim od tuniške Al-Nahde. Pomak u američkoj retorici popraćen je i redovitim sastancima visokopozicioniranih američkih dužnosnika i predstavnika islamističkih stranaka diljem regije.

Navedeni signali neke su naveli da zaključe kako su Sjedinijene Države pripravne podržati islamističke političke stranke; i doista je riječ o promijenjenoj politici, posebno prema islamističkim strankama koje su razmjerno podudarne s artikuliranim američkim političkim vrijednostima.⁴ Premda je to praktičan

korak u pravom smjeru, postojeća politika još ne prepoznaje sve mogućnosti koje se Sjedinijenim Državama otvaraju kroz suradnju sa širokom paletom islamističkih aktera, uključujući i one koji zagovaraju protuzapadnjačke stavove. Kao što se pokazalo da Sjedinijene Države slabo razumiju mnoge islamističke skupine, i te skupine često slabo razumiju američke interese i ponašanje. Kako sada te skupine oblikuju vlastitu vanjsku politiku, njihove predrasude o Sjedinijenim Državama mogu imati dugoročne negativne implikacije za bilateralne odnose. Prema tome, jedna od najvažnijih prednosti razvijene suradnje upravo je prigoda da se islamističkim skupinama objasne američke vrijednosti i prioriteti, koje one često ne razumiju potpuno.

Nije zapravo jasno hoće li islamističke skupine htjeti surađivati sa Sjedinijenim Državama budući da se i unutar njih vode političke borbe. No sada više nego ikad prije američki diplomati i dužnosnici trebali biti otvoreni dijalogu s islamističkim skupinama koje su ranije ignorirali. Američki političari ne bi trebali ulaziti u te razgovore naivno glede vrijednosnih i interesnih razlika između njih i islamističkih skupina. Umjesto toga, trebali bi cijeniti smisleni politički angažman kao važan alat za upravljanje političkim rizicima u dinamičnim kontekstima te kao prigodu za promicanje dijaloga o američkim vrijednostima. Osim toga, Sjedinijene Države trebale bi pojačati svoju usredotočenost na jačanje institucija koje potiču pluralizam i istodobno jačaju vladavinu prava.

Preporuke za razvoj američke politike prema islamističkim skupinama

- *Prepoznati sličnosti između islamističkih i drugih političkih grupacija, posebno s obzirom na to kako reagiraju unutar vlastitih političkih sustava.* Islamističke skupine sve su sličnije drugim političkim skupinama u sklopu danih režima. Postojeća istraživanja pokazuju kako sudjelovanje islamista u vlasti dovodi do ublažavanja njihove ideologije i ponašanja, odnosno potiče umjerenost. Premda su to vjerske organizacije, prioritet koji daju ostvarivanju političkih ciljeva navodi ih da se ponašaju jednako kao i drugi politički akteri u sustavu. Poseban tretman islamističkih skupina nije koristan, odnosno prema njima se treba odnositi kao prema svim ostalim političkim skupinama.
- *Proaktivno pristupiti širokoj lepezi islamističkih organizacija, a posebno onima koje se natječu na demokratskim izborima.* Islamističke se skupine razlikuju prema ideologiji, ali većinu intrigira mogućnost da razviju odnose sa Sjedinijenim Državama. Razvoj diplomatskih odnosa promiče međusobno razumijevanje prioriteta i strategija te, osim toga, iznimno je važno za djelotvorno upravljanje rizikom. Suradnja uključuje raspravu o političkim prioritetima, kao i poticanje kulturnoga i profesionalnog dijaloga koje ima potencijal za razvoj aktivnosti koje su u obostranu interesu. U normalnim okolnostima (znači, osim u ratu) razvoj odnosa trebao bi biti usredotočen na skupine koje su se posvetile političkom dijalogu i izbornom procesu, kao i na one koje su eksplicitno odbacile nasilje.
- *Prepoznati optimalnu razinu političkog angažmana na temelju toga koliko je određena islamistička skupina politički*

relevantna, a ne na temelju njezine vjerske ideologije. Razvoj političkih odnosa ne bi trebalo shvatiti kao podržavanje ili odobravanje ideologije islamističkih skupina i to bi načelo trebalo eksplicitno formulirati u angažmanu Sjedinjenih Država s tim skupinama. Neke će skupine odbiti dijalog sa Sjedinjenim Državama zbog svoje ideologije, ali ta bi odluka trebala biti njihova a ne naša. Ako politička važnost bude mjerilo za uspostavu odnosa, diplomati će biti bolje pozicionirani da primijete političke promjene, upravljaju rizikom i pozitivno utječu na promjene. To znači da je potrebno posvetiti više pozornosti velikim skupinama – kao što je, primjerice, egipatska salafitska stranka Al-Nour koju se slabo razumije – nego malim skupinama – kakva je, primjerice, egipatska umjerena stranka Al-Vasat čije su pozicije možda bliže pozicijama Sjedinjenih Država.

- *Poticati politički pluralizam i jednakost bez obzira na vjeru ili*

Tijekom protekle godine američka se politika pomaknula prema opreznoj podršci arapskom narodu i demokratskim tranzicijama

spol. Suradnja s islamističkim skupinama ne kompromitira sposobnost Sjedinjenih Država da zagovaraju određene političke i društvene vrijednosti – dapače, ona je ojačava. Islamističke skupine preferiraju muslimanske interese u odnosu prema interesima drugih religija, a takvo se ponašanje može percipirati kao prijatna među manjinama i može uzrokovati kršenje ljudskih prava i sukobe. Aktivni odnosi mogu biti prigoda za zagovaranje vjerskog pluralizma i individualnih prava u ključnim trenucima političke i društvene tranzicije. U trenutku kada islamističke skupine same pregovaraju o vlastitim pozicijama koje su vezane za osjetljiva pitanja poput statusa vjerskih manjina, individualnog izbora vjere ili ženskih prava, Sjedinjene Države mogu ponuditi pravne modele iz vlastitog iskustva i jačati međunarodne norme.

- *Promicati neovisne medije i slobodu govora.* Islamističke skupine zagovaraju viziju društva koju ne dijeli cjelokupno stanovništvo zemalja u kojima djeluju. Konzervativni islamisti u Tunisu tako su nedavno napali televizijsku postaju zato što je emitirala neki kontroverzan film. Otvorena rasprava o političkim i kulturnim preferencijama iznimno je važna u razvoju pluralizma. Neovisni mediji nužni su kako bi bila moguća rasprava i kako bi se onemogućile zloporabe vlasti. Na islamističke aktere koji kontroliraju medije trebalo bi vršiti pritisak da pojačaju i povećaju slobodu izražavanja u društvu.
- *Jačati pravni sustav koji osigurava jednakost, neovisno o vjerskoj ideologiji.* Prevladavajuća percepcija o nedostatku reda i sigurnosti pojačava potporu islamističkom pravu koje ne bi donijelo jednake koristi svima u društvu. Zagovaranje ne-

ovisnoga pravnog sustava omogućuje da se uključe razna mišljenja i stavovi, a da se istodobno stvara sustav nadzora nad vlašću političkih grupacija. To ne znači da bi Sjedinjene Države trebale automatski odbaciti pravne sustave koji integriraju islamsko pravo, nego da bi trebalo uzimati u obzir zahtjeve svih zajednica o tome kako urediti pravni sustav. Jačanje neovisnoga pravnog sustava u arapskim zemljama koje prolaze kroz političku tranziciju bit će ključno u narednom razdoblju.

- *Javno zagovarati američku podršku demokraciji i načelima dobrog vladanja u zemljama gdje djeluju islamističke stranke.* Premda je nedavno bilo nekoliko javnih obraćanja američkih dužnosnika s drukčijim porukama, još je široka percepcija da su Sjedinjene Države neprijateljski nastrojene prema demokratskim aspiracijama u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom. Premda moraju uravnotežiti mnoštvo interesa, predanost Sjedinjenih Država visokim standardima demokratskog vladanja često nije jasna mnogim islamističkim skupinama koje zamišljaju da one imaju najgore nakane. Aktivna i dosljedna diplomacija na najvišoj razini upravo je sada ključna kako bi pojačala percepciju američkih interesa i smanjila mogućnosti da je islamistički akteri krivo interpretiraju.
- *Raditi s islamističkim skupinama kako bi se povećala sloboda udruživanja.* Obamina administracija sustavno ponavlja kako je civilno društvo važan stup demokracije. Islamističke bi skupine, također, trebale biti zainteresirane za jačanje slobode udruživanja, jer su upravo njima te slobode bile uskraćivane. Budući da su u nekim arapskim zemljama nevladine organizacije trenutačno izložene pritisku, suradnja Sjedinjenih Država i islamističkih skupina treba poslati snažnu poruku kako to univerzalno pravo ima široku podršku.

Bilješke

- 1 Tekst je izvorno objavljen u POMED-ovu nizu tekstova o javnim politikama. POMED je engleska kratica za *Projekt o demokracijama na Bliskom istoku*, a to je nevladina organizacija koja se bavi analizom razvoja demokracija na Bliskom istoku i ulazi SAD-a u tim procesima. Tekst prenosimo s dopuštenjem autora i urednika. S engleskoga ga je prevela Danijela Dolenc. Više informacija o POMED-u dostupno je na <http://www.pomed.org/>.
- 2 Zemlje i teritoriji gdje su se islamističke stranke ili blokovi natjecali na nedavnim izborima uključuju Afganistan, Alžir, Bahrein, Bangladeš, Egipat, Indoneziju, Irak, Iran, Jemen, Jordan, Kuvajt, Libanon, Maleziju, Maldive, Mauritaniju, Maroko, Pakistan, Palestinu, Tadžikistan i Tursku.
- 3 Clinton, R. H., Pozvano izlaganje u Nacionalnome demokratskom institutu 2011. na dodjeli nagrada za demokraciju, Washington, 7. studenog 2011.
- 4 Danin, R. M. (2011). Did Clinton Just Announce U.S. Support for Islamist Political Parties? *The Atlantic*. Studeni 2011. ■